

MELLÁR TAMÁS: SZEMBEN AZ ÁRRAL

Rendhagyó közgazdasági előadások

Csaba László

A szerző Mellár Tamás, az MTA doktora, a Pécsi Tudományegyetem professzora. A gazdaságpolitikai elemzés, a gazdasági növekedés és az alkalmazott gazdasági modellezés művelőjeként tett szert tekintélyre. Munkáit a gazdasági szaklapok – mint a *Sigma* és a *Közgazdasági Szemle* – mellett a napi- és hetilapok is rendszeresen közlik, interjúival az elektronikus és az írott sajtó rendszeres szereplője. A Központi Statisztikai Hivatal élén eltöltött négy év – 1998–2002 – óta közéleti megszólalásaira talán még nagyobb figyelem irányul, mint korábban. Ennek nem utolsósorban az lehet az oka, hogy mindig saját hangján szól. Ez pedig gyakorta sem a szaktudományos iskolák, sem a politikai székértáborok beskatulyázásába nem illeszkedik.

A most ismertetett munka¹ is efféle, valóban rendhagyó könyv. Témája a közgazdaságtan szíve, a makroökómia. E témában az elmúlt évtized válságai nagy vitát és önvizsgálatot indítottak el. Ebben a magyar szerzők igen szerény mértékben vettek eddig részt. Például a negyven körüli közgazdászképzést folytató hazai intézmény makroökómiai tanszékeinek egyetlen vezetője sem tartotta fontosnak, hogy hallassa hangját, sem itthon, sem külföldön. Mindez önmagában is üdvözlendővé teszi azt, hogy a kiadó átfogó, elméleti igényű, ámde a széles olvasóközönség érdeklődésére is számot tartó, technikailag nem túlbonyolított monográfiát jelentetett meg.

Mellár most sem tagadja meg önmagát. A cím – „szemben az árral” – voltaképp szójáték: a közgazdaság-tudomány neoklasszikus fősodrával – *mainstream* – szemben fogalmazza meg saját nézeteit. Egyebek mellett ez is kimondottan mulatságossá teszi ama közéleti megnyilvánulásokat, amelyekben szerzőnket a lejárt neoliberalizmus szószólójaként aposztrofálják. Mi sem áll távolabb a valóságtól: 330 sűrűn nyomtatott, képletekkel és lábjegyzetekkel tűzdelt oldalnyi kifejtésében híre-nyoma sincs a minimális állam, a be nem avatkozás, a szabályozatlanság, a korlátozatlan magántulajdon vagy épp a mikroökonomiával azonosított közgazdaságtan pártolásának. Persze az is igaz: amit nem ismerünk, azt a legkönnyebb megítélni, esetleg elítélni.

Ez a kötet, mint alcíme és bevezetője is jelzi, a szerző posztgraduális szinten tartott rendszeres gazdaságelméleti előadásainak foglalata. Ennek megfelelően a taníthatóság és tanulhatóság szempontjait messzemenően figyelembe veszi, és így az oktatásban is és kézikönyvként is nagyobb hatása lehet, mint a jelenleg forgalomban lévő fordításoknak, vagy épp a magyar szerzők – mindenekelőtt Zalai Ernő akadémikus² és Móczár József profesz- szor³– jegyezte hasonló tematikájú műveknek. A tizenkét fejezetes beosztás, a matematikai apparátus szükséges mértékűre történt korlátozása és a témához képest szűk terjedelem együttesen felhasználóbaráttá teszi a kötetet, szemben a főt említett pályatársak lebilincselő terjedelmű, és főképp az akadémiai tudományosság teljességre törekvését megjelenítő összegzéseivel.

Rögtön az elején előrebocsátom, hogy a könyv megjelentetését nemcsak piaci, hanem tartalmi okokból is üdvözlöm. A szerző saját magát az akadé-

miai közgazdaságtanon belül, de a főárammal nem ellenséges, a modellezés és a matematikai módszerek iránt fogékony és barátságos szerzőként értéke-
li (12. o.) Ebben a hangszerelésben adja elő sokfajta kételyét és kiegészítését
ahhoz a standard közgazdaságtani ismeretanyaghoz, amit a közgazdasági
doktori képzésben mindenkinek el kell sajátítania, akár tetszik, akár nem.
És épp ez a piederesztálra állítás teszi nagyon is indokolttá ama „gondolkod-
tató feladatok” közreadását, amivel Mellár Tamás hallgatóit bombázza. Ez
sok tekintetben korszerűtlen hozzáállás, hiszen a „miért” kérdéseit, a „le-
het-e akképp” kételkedését elébe helyezi a könnyen és gyorsan forgalmazha-
tó, szellemi gyorsétermi termékeknek, amelyek népszerűségéről nem kell
szólnom (inkább óvnom kellene, kit még lehet).

E kötet tehát a világ közgazdaságtanában megindult – és immár a vezető
egyetemek hallgatósága által is követelt⁴ – erjedési és megújulási folyamat
részeként üdvözlendő. Azt gondolom, hogy az effajta belső átalakulás az,
ami a Thomas Kuhntól ismert módon⁵ elvezethet a tudományág paradigma-
váltásához. És ehhez fölöttébb szükséges, hogy az új tudományos eredmé-
nyeket – és persze a történeti előzményeket – is tartalmazó tananyagaink
legyenek, amelyek legalább részben pótolják az elmélettörténet kiirtásával
keletkezett űrt.

A Mellár választotta műfaj lényegéhez tartozik, hogy szemezget a téma-
körökben, és nem járja végig a standard tankönyvek világát. Ugyanakkor
rendszeresen érzékelteti, hogy az utóbbiak gyakran fölöslegesen bonyolul-
tan taglálnak voltaképp egyszerű kérdéseket, máskor viszont tárgyalásmód-
juk egyszerűen nem is engedi a való világban fölmerülő fontos kérdéseknek
– például épp a pénzügyi válságnak, vagy a makro- és a mikroszint kapcsola-
tának – a taglalását. Ehelyett gyakori a társtudományok által egyértelműen
megcáfolt, vagy a természettudományokban egyáltalán nem bevett, esetleg a
régii newtoni fizika matematikai apparátusainak szempontjait meghatározó-
nak tekintő kérdésfölvetés, ami értelemszerűen tévútra viszi a válaszokat.
Minél kevésbé tart igényt – a friedmani paradigma nyomán – a valóságban
való kipróbálásra, az ott tapasztaltak visszacsatolására az elmélet, annál in-
kább elterjedhetnek, sőt a tudományosság követelményeivé magasztosulhat-
nak az öncélú, és kizárólag egyetlen iskola belterjes szokásait követő, megen-
gedhetetlen eljárások.⁶

A módszertani igényesség megkövetelné, hogy a szerző tartózkodjon a
közvetett idézetektől.⁷ A pontos idézés különösen akkor lenne fontos, ha egy-
szerűen visszakereshető és/vagy klasszikus szerzőről van szó, mint a tudomá-
nyfilozófus Lakatos Imre, és sok hasonló (ld. pl. a 23., 30., 56. és 153. lapon, a
teljesség igénye nélkül). A tananyag – mérce és példa is. A világhálós forrás-
nál nem árt minősítéseket adni (kinek miféle forrása), és épp mulékonysága okán
a letöltés idejét is megadni. Hisz meglehet, mire megjelenünk, az inter-
netes forrás már törölte azt, amit idézünk – magam nagy nevű tudományos
intézetnél is tapasztaltam ilyesmit, tévedésen fogott szerzőknél még inkább.

A következőkben a kötet fölépítését követve fogalmazok meg néhány –
kritikai és ismertető – észrevételt, a teljesség igénye nélkül.

A bevezetésben szerepel a kötet programja: a főáram kiigazítása. Kérdés-
es, hogy az intézményi és a viselkedési gazdaságtan – a hazánkban Kószegi
Botond által művelt⁸ igen szűkös alkalmazásokon túl – alkalmas-e egy alap-
vetően mechanikai analógiákra építő, és a történetiséget kiiktató tárgyalás-
módba való építésre. A viselkedési pénzügytan például épp abban tér el

a főáramútól, hogy a matematika helyett főleg a tömeglélektan megfigyeléseire építve fejt ki mind az elemzést, mind a következtetéseket.

Az első fejezet címe: Módszertan. Ez a fejezet valószínűleg rányitja a – főképp a neoklasszikát kedvelő – diákok szemét az alkalmazott módszerek ellentmondásaira. A 24–30. oldalon a szerző igen hasznos egybevetést közöl a főáram és az elhajlók közti legfőbb különbségek mibenlétéről.

A második fejezet témája a gazdaság, a társadalom és a természeti környezet kapcsolata. Fontosnak tartom a környezeti szempont bevonását a tárgyalás e korai szakaszában. A szerző itt mélyrehatóan igazolja: a társadalmi korlátaitól megszabadult gazdaság mind a természeti környezetre, mind a népességre nézve veszélyessé válik. Ezért a jelenlegi időszakra kialakult növekedési modell megváltoztatása sürgetővé vált.

A szerző helyesen emeli ki a releváns közelítések közül az összehasonlító gazdasági rendszerek irányzatát. Az általa megidézett Paul Gregory és Robert Stuart jegyezte tankönyv⁹, csakúgy mint a későbbiek sora, igen messze áll a kötetben bírált neoklasszikus főáramtól. Míg az utóbbinál nincsenek intézmények, az összehasonlítás tárgya épp az egyes országok, korszakok és fejlődési utak eltérését kiváltó intézmények mibenléte és verbális modellben történő leírása, majd egybevetésük hatékonysági és társadalmi szempontból egyaránt. Mellár Tamás kifejtésében fontos szerepük van a történelmi meghatározottságoknak, amit a közgazdaság-tudományban a pályafüggőség (*path dependence*) kifejezéssel illetünk. Jelentése: a jelen nem függetleníthető a múlttól. Szerintem a pályafüggőség szerepét itt a szerző messze túlértékeli. Japántól Chilén át Szlovákiáig és Izraelig rengeteg az ellenpélda, ahol az említett országok meg tudták haladni a történelmi meghatározottságból adódó lemaradásukat. Az persze nagyon is igaz, hogy az értékrendi beágyazottság okán a másolás – elméletben és gyakorlatban – biztosan tévútra visz!

A harmadik fejezet tárgya a gazdaság neoklasszikus értelmezésével foglalkozik. Itt egy sor fontos módszertani és elméleti eligazítás történik. A szerző joggal mutatja be az osztrák iskola megalapítója, Ludwig von Mises nyomán azt, hogy a neoklasszikus érvelés logikailag körkörös, vagyis hogy az axiómák az eredményeket már tartalmazzák. Ezért is kellett – már akinek kellett – az osztrák iskolát lesöpörni és a tanszékekről kiirtani.

Ami e fejezetben Samuelson kapcsán univerzalizmusként szerepel, voltaképp az amerikai történelem- és társadalomfölfogást uraló *unilinearitás*. Ez a – Marxnál és minden üdvtannál szereplő – felvetés az emberi fejlődés egyetlen útját ismeri el, amiben a fejletlenebbek egyszerű mennyiségi hátrányban vannak, és ha jól viselik magukat, ők is eljuthatnak a Big Mac világába. Ez azért a tudományszak egészében mindig csak az egyik közelítés volt (a tananyagban nyilván ma már nincs más).

Hiányzik a kifejtésből, hogy az eredmény jórészt a matematikai formalizálhatóság követelményeiből fakad! A Bourbaki iskola hatását – különösen Debreu-re – Móczár nyomán¹⁰ alaposan tárgyalja. Igen fontos – talán többször is ismételtető – lenne e helyütt, hogy a racionalitás, a tökéletes informáltság és az önérdék föltétlen követése egyáltalán nem szükséges követelmény, a szűkösség viszont nézetem szerint igen. Ha Dubai vagy Brunei gazdaságából indulunk ki, akkor azt is gondolhatnánk – mint szegény Hugo Chavez is vélte –, hogy a kérdés csak a meglévő járadékok elosztása. Márpedig – ma már ismét nem kell fejtegetni – minden buli véget ér egyszer, s akik kizárólag a járadékokra építettek – Venezuelától Oroszorszáig –, azok na-

Nyugati utazás, avagy a Majomkirály története IV., 1971, tollrajz, 30 x 40 cm

gyon nagy bajban vannak. Bizony Venezuelában, a világ egyik legnagyobb olajtermelő országában már 2011 óta – és nemcsak a mostani árzuhanás miatt – nem lehet toalettpapírt vagy bébiételt kapni.

A negyedik fejezet tárgya a modern közgazdaság-tudomány egyik kulcskérdése, a mikro- és a makroszint összekapcsolásának mikéntje. A főáram egyik alapvető állítása és módszere, hogy minden makrofolyamat egyéni lépésekre és ésszerű egyéni cselekvésre redukálható. Ezért csak az a tudományos eredmény, amit ekképp igazolni lehet. A módszertani individualizmus az egyént – többnyire mint fekete dobozt, aki ismeretlen módon és célból anyagi érdekét követi – axiomatikusan adottnak veszi, s minden mást erre vezet vissza.

A versengő iskolák – így az osztrákok, az intézményiek, a strukturalisták – ezt nem fogadják el. Az embert társas lénynek tekintik, meghatározónak vélik az emberek közti ismételt játékok szabályait – az intézményeket, a történelmi és a szerkezeti mozzanatok, a hatalmi tényezőket és az ösztönzőket. Ezekben a közelítésekben biztos, hogy semmiképp se lehet a nemzetgazdaság folyamatait az egyéni döntésekre visszavezetni. Friedrich Hayek szállóigévé vált fordulata szerint a piac az emberi cselekvés eredménye, de nem követi az emberi szándékot.

A fenti módszertani megfontolásokon túl a szerző kimutatja, hogy a bevett módszerek az infláció túlbecslésére és a tényleges összteljesítmény alábecslésére vezetnek. Ugyanakkor a piacok kiterjedése – a többszörös szám-bavétel révén – a GDP túlbecslését eredményezheti.

Az ötödik fejezet témája a csökkenő hozadék kérdése. Ez az a tétel, aminek empirikus alapja nincs, de az általános egyensúly bizonyíthatóságához szükséges. Rövidre fogva: a hagyományos termelésben és fogyasztásban kézenfekvő, hogy a negyedik rántott szelet élvezeti értéke nem lehet azonos az elsővel. Ugyanakkor a mai technológia – sőt már a 19. század végének nagyipari technológiája is – számos olyan helyzetet hozott létre, amikor a hozadék nő. Ha több bolt szupermarketté, utóbbi plazává egyesül, forgalmuk megsokszorozódik. A világhálón minél többen szerepelnek egy hálózatban, annál több lesz a hozadéka – idézete, barátja, általa elért célpontok száma. Vagyis a mai kort a növekvő hozadék jellemzi a termelésben. A fogyasztásban pedig a stagnáló vagy épp csökkenő termelékenység a jellemző, hisz egyre több a szolgáltatás, amit vásárolunk. Jó esetben fogorvosunk nem szolgál ki több beteget egy óra alatt, hogy megnövelje termelékenységét.

Egy szó, mint száz: a matematikai leírhatóság kérdését kiiktatva semmi se szól eme „elv” mellett. Hasonlóképp pénzügyi termékekre a határtermék végképp nem is értelmezhető, ahogy Mellár Tamás a gyakorlat kapcsán joggal emeli ki.

A szerző alaposan elemzi a munkapiac visszatérő és rendszeres egyensúlytalanságát, ami az általános egyensúlyi elmélet gyakorlati hasznavehetlenségének egyik legközvetlenebb bizonyítéka. Jó lett volna talán bővebb irodalomra támaszkodva kifejteni ezt a fontos és igaz megítélást.

A hatodik fejezet a piaci egyensúlyt és annak hiányát tárgyalja. A szerző e részben fontos tételeket mond ki. Ezek közül néhányat említünk:

- a/ a ciklikusság is s az állami beavatkozás is mindig rendszerszintű;
- b/ a pénzügyi buborékosodás kialakulása nem tévelygés, hanem a piaci működés lényegéből fakad;
- c/ a valóságban jellemző a tökéletlen és késői információ jelenléte, ezért a tapasztalható piac mindig tökéletlen;
- d/ a munkapiac – mint láttuk – különösen az;
- e/ a valóságos piacokon a monopol/oligopol struktúra jellemző, nem pedig kivétel;
- f/ ezért a valós piacok nem „tisztulnak” maguktól, és nem tendálnak semmilyen egyensúlyi pont felé, sem rövid, sem hosszabb távon.

A hetedik fejezet ezek után az általános egyensúlyi elméletet teszteli. Érdemes rámutatni arra, hogy az általános egyensúlyi elmélet a piaci szocialisták – Lange, Lerner – munkáiból épült föl, amit aztán a Nobel-díjasok sora, így Arrow, Debreu és Samuelson egész más irányba vitt el. Míg az 1920–48 közötti vita lényegében elvetette a szocializmust mint megvalósítható rendszert, az általános egyensúlyi elmélet diadalra vitte azt a tankönyvekben. Erről a híres tankönyvíró maga tesz említést egyik legutolsó közleményében.¹¹ Mindezek alapján jogos az a felvetés, hogy mind az általános egyensúlyi elmélet fejlődésének – szerzőnk által is követett – tárgyalása, mind az elmélet Kornai János által adott kritikája finomításra és módosításra szorul, hisz a kettő semmiképp se egyeztethető: az egyik intézménymentes, a másik viszont alapvetően intézményi¹².

A nyolcadik fejezet tárgya a véletlen a pénzügyi piacokon. Mindenképp üdvözlendő, hogy végre van olyan makro-kézikönyv, ami nem mellőzi a pénzügyeket.

A szerző kifejtését a pénzügy legfőbb gurujának számító Myron Scholes munkásságára építi fel. Helyes, hogy utóbb szó esik a Nobel-díjas meglehetősen sikertelen gyakorlati munkásságáról is¹³. Ez alapos kritikai ismertető,

amiben külön értékelendő, hogy a szokásossá vált öncélú matematika mellőzésével, de a szükséges technikák ismertetésével történik.

Mellár Tamás bemutatja, hogy a tőzsde NEM játékkaszinó, és az árfolyamok nem Brown-mozgással – vagyis véletlenszerűen – alakulnak a valóságban. Jellemzőek a dinamikus sokkok. A megoldásként kínált káoszelmélet a matematikusok szerint még elég messze van az alkalmazhatóságtól.

A fejezetben tudományosan talán a legfontosabb eredmény az, amikor kiderül: a szemlélet, a módszertan és a számszerű output nem is lehet egymástól független, ekképp a statisztikai eredmény mindig elméletileg tételezett. A véletlen új felfogása a közkeletűtől eltérő statisztikai eszközrendszer igényelne!

A kilencedik fejezet tárgya: konjunktúraciklusok és gazdasági válságok. Ez a fejezet kis elmélettörténet, ami kitérő lenne, ha száz doktori iskolából 99-ben nem hiányozna a tárgyalásból. Mivel ma már csak a főáramú amerikai szerzők szerepelnek a tananyagokban, akiknél ilyesmiről szó sem esik, e rész hiánypótló.

Hasonlóképp hiánypótlónak tartom a 2008-2009-es válság körképét, az amerikai, az EU- és a magyar szempontú tárgyalást. Színesítő és persze külön fejezetet érdemelne, de fontos, hogy az alapmakróban valós kérdések szerepelnek. Krugmant e kérdésben a szerző mérhetetlenül túlértékeli (az elmúlt negyven évben még semmit sem talált el, ami a valóságban történt, pl. 1998-ban megjövendölte a keynesi reneszánszot az ázsiai válság kapcsán¹⁴). A valóság egy évtized extrém liberalizmust – be nem avatkozást – hozott a világ legnagyobb részén.

A tizedik fejezet a mai főáram velejét adó neoklasszikus szintézist mutatja be. Ez nem a keynesi gazdaságtan végét, hanem inkább a neoklasszikusok általi bekebelezését jelentette. A szerző a fejezetben voltaképp épp ezt bontja ki, nagyon helyesen kimutatva a keynesi betű megőrzését és a keynesi szemlélem fölláldozását. Kár, hogy a szövegben többször megidézett nem-egyensúlyi (*disequilibrium*) iskola egyetlen képviselője vagy műve sem kerül közvetlenül megemlítésre!

Nem szokták tudni, amit Mellár helyesen kibont, hogy Keynes maga tiltakozott a beolvasztás és a formalizálás ellen, mint ahogy minden komoly közgazdász, aki nem kényszerből választotta e pályát (Debreu-t és Samuelson-t pl. nem tartották elég jó matematikusnak). Sosem engedte gondolatait formalizálni Friedman, akire a monetáris iskola sokat hivatkozik, a piacpártiak két vezéralakja, von Mises és von Hayek, valamint az intézményi és a komparatív közelítés hívei, a válságok elemzői (pl. Kindleberger) és a gazdaságtörténészek sem. De a maiak tanárai, Dornbuschtól Phelps-ig, sőt Beckerig jól megvoltak a túlzott formalizmus nélkül. E fejezet fontos hozadéka, ahogy bemutatja, hogy Keynes érdemi gondolatai sikkadtak el a formalizálásban, már Hicks, Modigliani és a lelke mélyén Keynes-hívó Samuelson olvasatában is, kezdetektől fogva.

A tizenegyedik fejezet tárgya az újklasszikus makroökonómia. Ez fontos leíró és ismertető fejezet, miközben mindeme rengeteg „újdonság” mibenléte nem válik világossá (talán nem véletlen). Helyesen mutatja be e gondolkör alapelemeit. Ezekről rendre kiderül, hogy támadhatóak, illetve egy sincs összhangban a társtudományok és a módszertan eredményeivel, csak elterjedtek. A legfontosabb ezek közül

- a/ mikroalapozás – vagyis a gazdaság jelenségeinek egyéni szintű döntésekre való visszavezetése;
- b/ ár–bér rugalmasság föltételezése és megkövetelése;

Rékassy úrnak szeretettel, 1998, komputergrafika, 29 x 42 cm

c/ racionális várakozások általános jelenléte;

d/ reál üzleti ciklusok feltételezése;

e/ a pénz semlegessége és

f/ DSGE, azaz dinamikus-sztocasztikus általános egyensúlyi elméleti modellek alkalmazása. Utóbbiban az elemző technikai megoldást keres tartalmi és ismeretelméleti ügyekre, a korábbi időszak mechanikus, merev föltételezéseit föloldva, magasabb matematikára építve. Mellár Tamás jól érzékelteti e törekvések eredményeit és korlátait is. Bemutatja: mindegyik vonatkozásában a gyakorlati alkalmazások, az ellenőrző kísérletek messze más eredményt hoznak, mint amit az elmélet előre jelezne. A legfontosabb e tekintetben a piaci egyensúly kérdése: ez vagy nyomban létrejön, vagy ha nem, hosszabb távon sem érvényesül erre mutató irányzat (293-4. o.).

A tizenkettedik fejezet és az utolsó a közgazdaság-tudomány jövőjével foglalkozik. A szerző 11 fontos új – alternatív – irányzatot mutat be, amelyek a mai főáram mellett léteznek, és helyesen jelzi: a paradigmaváltásig még évtizedekre lesz szükség, bár a belső erjedés megindult. Indokolhatná, hogy miért épp az intézményi gazdaságtan, a viselkedési gazdaságtan és az ágens alapú modellezés jelentik szerinte a jövő ígéretes útját. Mellár Tamás meggyőzően érvel amellett, hogy az általa is pártolt új irányzatok a főáram épületébe még csak kevésbé hatoltak be. Mi több, az új fölismerések beépítésének elméleti és módszertani korlátokat szab a formalizmus ma egyedül érvényesként elismert feszes, zárt és merev rendszere (311–312. o.). A kötet másfél oldalas utószóval zárul – mintha a szerző visszarettenne saját következtetéseiének súlyától.

Mindent egybevetve: elméletileg fontos és az oktatásban is jól használható, de kézikönyvként is a szélesebb közönség érdeklődésére számot tartó munkáról van szó. Sokat mondhat az, hogy a kötetet Kornai János akadémikus és Mérő László matematikaprofesszor ajánlja az olvasók figyelmébe. Ez jól jelzi, hogy a gondolatmenet mind a közgazdász szakmán belül, mind azon kívül jogos érdeklődésre tarthat számot. Bízunk abban, hogy az egyetemi képzés a kényelemszeretet és a túlzott tekintélytisztelet kísértését leküzdve mielőbb hasznosítja ezt a jól tanulható és fontos összegzést. Bizonyára jó lenne, ha az „igaz hit őrei” nem a tőlük megszokott elhallgatással, hanem érdemi és tartalmi vitával reagálnának a kihívásra – ami nem csekély.

JEGYZETEK

¹ Mellár Tamás: *Szemben az árral. Rendhagyó közgazdasági előadások*. Akadémiai Kiadó, 2015, Budapest

² Zalai Ernő: *Matematikai közgazdaságtan, I-II. kötet*, Akadémiai Kiadó, 2012, Budapest.

³ Móczár József: *Fejezetek a modern közgazdaság-tudományból*. Akadémiai Kiadó, 2008, Budapest.

⁴ Egy efféle kezdeményezés a manchesteriektől indult ki, amihez nem kisebb tekintélyek csatlakoztak, mint az angol bank és az EKB vezető közgazdászai, és az öt nagy könyvvizsgáló cég is. Vö.: Jones, C.: *ECB's Coeuré backs student calls to overhaul economics curriculum*. In *Financial Times*, 2014. június 26.

⁵ Kuhn, Th.: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Gondolat Kiadó, 1984, Budapest (újryanomva: Osiris, 2000).

⁶ McCloskey, D.: *The Secret Sins of Economics*. Prickly Paradigm Press, 2002, Chicago/IL.

⁷ Ez a helyzet a gazdasági válságok 10-12 éves visszatérésének tételével is.

⁸ Kőszegi Botond: *'Advances in behavioral industrial organization'* – a Magyar Tudományos Akadémián megvédett doktori értekezés, Budapest, 2014. január (online elérhető: www.mta.hu)

⁹ Gregory, P. – Stuart, R.: *Comparing Economic systems in the 21st century*. – 7th edition. Cengage Learning Publishing, 2004, Mason, Ohio/US: South-Western – a szerző sajátos a korábbi, 1985-ös kiadást idézi.

¹⁰ Móczár József: *Fejezetek a modern közgazdaság-tudományból*. Akadémiai Kiadó, 2008, Budapest, 311–353.

¹¹ Samuelson, P. A.: *A few remembrances of Friedrich von Hayek*. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 69. évf. 2009., 1. szám, 1–16.

¹² Móczár József: *Kornai DSGE elmélete versus általános egyensúlyelmélet*. In *Pénzügyi Szemle*, 60. évf. 2015., 2. szám, 200–216.

¹³ A Nobel-díj odaítélésének évében, 2007-ben bukott meg a LTCM kockázati alap, ahol partner és vezető elemző volt a kitüntetett. Ezt sokan a pénzügyi válság előszeléként értelmezik ma is.

¹⁴ Krugman, P.: *Depression economics returns*. *Foreign Affairs*, 1998. december

